

№ 31 (2022) С. 112–120

National Academy of Fine Arts and Architecture Collection of Scholarly Works «Ukrainian Academy of Art» ISSN 2411–3034

Website: <http://naoma-science.kiev.ua/>

УДК 7.025'174

ORCID ID: 0000-0002-1814-4331

DOI: <https://doi.org/10.33838/naoma.31.2022.112-120>

Тетяна Тимченко

кандидат мистецтвознавства, доцент
завідувач кафедри техніки
та реставрації творів мистецтва НАОМА
tetiana.tymchenko@naoma.edu.ua

ПРИНЦИПИ ОСВІТИ КОНСЕРВАТОРІВ-РЕСТАВРАТОРІВ У СВІТЛІ КОДЕКСІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ

Анотація. У статті розглянуто проблематику вищої освіти реставраторів. Виявлено ключові моменти формування засад вищої освіти реставраторів, вперше в Україні цитовано праці французького історика й філософа П'єра Лево та інших іноземних авторів за цією темою.

Проаналізовано найважливіший на даний час документ – Професійні вказівки Е.С.С.О. – European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations (Європейської конфедерації організацій консерваторів-реставраторів); вперше наведено український переклад його частини, котра присвячена освіті консерваторів-реставраторів.

Проведено порівняння основних положень цього документа, присвячених освіті консерваторів-реставраторів, із діяльністю кафедри техніки та реставрації творів мистецтва Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (Київ). Зроблено висновок про необхідність повного перекладу українською мовою документів Е.С.С.О., а також започаткування власного деонтологічного процесу в українській реставрації.

Ключові слова: консервація, реставрація, консерватор-реставратор, вища освіта, кодекс етики, Е.С.С.О., ENCoRE.

PRINCIPLES OF EDUCATION OF CONSERVATORS-RESTORERS IN THE LIGHT OF THE PROFESSIONAL CODES OF ETHICS

Tetiana Tymchenko

Annotation. The article considers the issues of the higher education of conservators-restorers. It describes the process of gradual formation of key moments of the foundations of higher education of restorers. The author examines the works of French historian and philosopher Pierre Levo and other foreign authors on this topic, for the first time in Ukraine. The article also for the first time provides the analysis of the influence of the deontological process on the formation of the foundations of higher education of restorers.

The author analyzes the most important document as of today, E.C.C.O. (European Confederation of Conservator-Restorers' Organizations) "Professional Guidelines" (2002–2004); and for the first time provides the Ukrainian translation of its part devoted to the education of conservatives-restorers. The author compares the main provisions of this document, which are devoted to the education of conservators-restorers, with the activities of the Department of Technology and Restoration of Works of Art of the National Academy of Fine Arts and Architecture (Kyiv). The article also provides the data on restoration specialties and higher educational institutions of Ukraine, where restorers are trained: National Academy of Fine Arts and Architecture Kyiv, Ukraine BA, MA degree Conservation-restoration of easel and wall painting artworks BA, MA degree Conservation-restoration of sculpture and decorative arts objects; Kharkiv State Academy of Design and Fine Arts BA, MA degree Restoration of easel painting; Lviv National Academy of Arts BA, MA degree Restoration of easel painting; Lviv Polytechnic National University BA degree Restoration of stone carving (sculpture and architectural elements); Ukrainian Academy of Printing (Lviv).

BA degree Book illustration and easel graphics (restoration of paper); Lviv Trush State College of Applied and Decorative Art Junior Specialist, BA degree Restoration of easel and wall painting, stone sculpture; Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University BA, MA degree Restoration of easel painting. The article makes a conclusion about the necessity of full translation into Ukrainian of the documents of the E.C.C.O., as well as about the necessity of the beginning of its own deontological process in the Ukrainian restoration. It is proposed to replace the term "artist-restorer" (which denotes a profession in a diploma and a position in special institutions) with the term "conservator-restorer", universally accepted in the world. Key words: conservation, restoration, conservator-restorer, higher education, code of ethics, E.C.C.O., ENCoRE.

Постановка проблеми. Навчання реставраторів здавна відбувалось традиційним для будь-якого художнього ремесла способом передачі знань та вмінь від майстра до учня у приватній чи музейній майстерні. Однак на початку ХХ ст. усе частіше висувалась ідея створення спеціальних шкіл для підготовки реставраторів. Після Другої світової війни, паралельно із остаточним формуванням принципів наукової музейної реставрації як складника системи охорони культурної спадщини, було сформовано вимоги до рівня навичок реставратора, правил поводження з об'єктом реставрації; стверджувалась необхідність міждисциплінарної взаємодії. Ці вимоги були зафіксовані, зокрема, у документах, якими мають керуватися реставратори у повсякденній праці, – кодексах професійної етики. Останніми за часом та загальноприйнятими у ЄС є документи Е.С.С.О. – European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations (Європейської конфедерації організацій консерваторів-реставраторів). Також заради координації питань освіти було створено організацію ENCoRE – The European Network for Conservation-Restoration Education (Європейська система освіти консерваторів-реставраторів).

Актуальність та новизна дослідження. Знання з основними документами ЄС у галузі освіти консерваторів-реставраторів є необхідним для з'ясування керівних принципів наукової реставрації та її ролі у сучасній культурі, адже ці лаконічні тексти є квінтесенцією багаторічної практики реставраторів світу та теоретичних узагальнень у процесі її осмислення. Кореляція наявної системи реставраційної освіти в Україні з цими документами є обов'язковим складником удосконалення освітніх програм українських ЗВО. Необхідність такого порівняльного аналізу очевидна, враховуючи відсутність подібних документів з реставраційної етики в Україні. У статті вперше здійснено порівняння освітньої програми реставраторів НАОМА з кодексом Е.С.С.О. (за останньою редакцією у присвя-

чених освіті частинах, український переклад яких друкється вперше).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В основу статті увійшли власні спостереження автора, а також відомості з доступних публікацій вітчизняних та зарубіжних учених.

Деонтологічний процес потрапив до сфери уваги фахівців у 1960-х – 1980-х роках, що призвело до створення низки кодексів реставраційної етики. Першим з них був кодекс США (1960-ті рр.). У документі 1984 р. світового рівня – кодексі ICOM (International Council of Museums – Міжнародної ради музеїв) вперше зафіксовано терміни «консервація-реставрація», «консерватор-реставратор». Наступним суттєвим кроком стало створення пакета документів Е.С.С.О., на які нині орієнтуються всі фахівці Західної Європи.

На початку 1990-х років було видано український переклад Венеційської хартії. Аналіз документів з пам'яткоохоронної діяльності і серед них – кодексів етики знаходимо у статті Л.В. Прибеги, що відкриває Збірник документів з охорони культурної спадщини.

Питання реставраційної етики детально розглядає О.Б. Рішняк, аналізуючи аспекти вияву етики на різних рівнях – ставлення до пам'яток, реставраційного втручання у пам'ятку, стосовно реконструкцій, а також у питаннях передачі знань молодшим колегам. О.Б. Рішняк до своєї аргументації залучає значну кількість іноземних джерел, практично невідомих українським фахівцям.

Детальний аналіз міжнародних кодексів та їхнє порівняння із законами України подає Н.М. Ревенко (Етичні). Основний фокус статті спрямований саме на етику поведінки реставратора. Авторка робить висновок про відповідність у цьому аспекті законів України міжнародним документам. І.Я. Марченко аналізує кодекс Е.С.С.О. (першу редакцію), а також поняття *консервації* та *реставрації* у сучасному обігу, зокрема, в музейництві. Дослідниця пропонує замінити застарілий термін «художник-реставратор» сучаснішим, який могли б зрозуміти у решті країн світу.

Для кращого розуміння сучасної проблематики освіти реставраторів дуже важливо встановити, на яких засадах та за яких обставин були сформовані принципи освіти, що саме вплинуло на сучасний стан галузі. Найбільш плідною для з'ясування цих питань є опублікована в електронному виданні «CeROArt» стаття французького філософа й історика реставрації П'єра Лево «Опитування щодо освіти реставраторів у міжвоєнний період: трансформація ремесла й нове пізнання професії (1929–2011)», де в історичній ретроспективі розглянуто етапи самовизначення професії на тлі формування принципів навчання реставраторів. Автор також аналізує фактори, які у повоєнний час призвели до складання принципів професійних кодексів етики (Leveau).

Суттєві зауваження щодо історії польської вищої освіти реставраторів містять статті М. Дайчак-Доманасевич і В. Влодарчика.

Сфера освіти реставраторів торкається цілої низки таких взаємопов'язаних аспектів, як теоретичні засади й міждисциплінарний характер діяльності; одним з найґрунтовніших сучасних зарубіжних видань є «Теорія консервації» С. Муньоса-Віньоса, де поруч з розлогим аналізом й теоретичними висновками показані численні складнощі та протиріччя консервації-реставрації. Обговорення протиріччя усередині самої професії містять публікації полемічної статті реставратора Максима Гриво та законопроект Франції про захист визначення професії консерватора-реставратора (Proposition).

Освіта реставраторів в українських ЗВО стала предметом розгляду реставраторів-викладачів, які висвітлюють специфіку практичної та теоретичної підготовки (Ревенко Наукова). Внутрішні протиріччя й проблеми реставраційної освіти в Україні розглянуто в публікації автора цієї статті (Тимченко Проблеми).

Виклад основного матеріалу. Як відомо, реставрація є однією з найскладніших та найсуперечливіших сфер людської діяльності. Це пов'язано насамперед із самим об'єктом реставрації, адже будь-яка пам'ятка культури (а тим паче твір мистецтва) є складним і неоднозначним явищем, чий зміст змінюється з часом та залежить від рівня розвитку глядача. Крім того, сучасна реставраційна діяльність охоплює низку суміжних з нею сфер, тому вважається міждисциплінарною галуззю з усіма відповідними складнощами взаєморозуміння між представниками різних професій.

Статус реставратора залишається не до кінця визначеним навіть у розвинених країнах світу, адже він не є ані художником, ані ремісником, ані вченим у прямому сенсі цих слів (Griveau); водночас на нього покладена величезна відповідальність перед суспільством за якість виконаних робіт та за кінцевий результат реставраційного втручання. Крім того, самому процесові реставрації притаманні внутрішні протиріччя, які неможливо здолати в принципі.

Здавна реставрація була одним з видів діяльності художників чи архітекторів. Цим пояснюється наявність багатьох хибних тенденцій, таких як дороблювання на власний розсуд втрачених частин пам'яток, аж до пересмислення авторського задуму. Концепція співавторства митця й реставратора у творі мистецтва досягає апогею в теоретичних міркуваннях та практичній діяльності французького архітектора Ежена Віолле Ле Дюка, який стверджував (1866 р.): «Реставрувати споруду означає не лише її підтримувати, ремонтувати чи перебудовувати; це означає відновити її в завершеному стані, який, можливо, ніколи не існував у такий момент часу» (Mucoz Vicas 4). Розмежування сфер діяльності творця й реставратора стало одним з напрямів осмислення специфіки професії.

На формування ідей щодо освіти реставраторів впливали й процеси розвитку історичних наук, зокрема, археології. Так, у рамках художньої академічної освіти з XIX ст. практикувалось створення проєктів реконструкцій зруйнованих пам'яток. З іншого боку, запровадження методів точних наук для вивчення техніки й технології творів мистецтва призводять до ідеї про необхідність для художників знань з природничих наук. З другої половини XIX ст. хімію та фізику починають викладати в мистецьких закладах Західної Європи. У КДХІ у 1920–1930-х роках викладали хімію і технологію матеріалів подружжя Федір та Варвара Лоханьки – автори книг, присвячених цій тематиці (Тимченко, Петліна). У цьому контексті зазначимо, що перші реставраційні відділення у Східній Європі були відкриті після Другої світової війни у Варшаві та Кракові, де перед Другою світовою війною почали працювати відділення з вивчення техніки й технології матеріалів творів мистецтва (Dauczak-Domanasiewicz 12–13; Włodarczyk).

Необхідною умовою для підготовки реставраторів була художня освіта, а також почуття поваги до старовини й тонке розуміння краси

«патини часу», що видно з виступів у пресі та в матеріалах II Всеросійського з'їзду художників 1911–1912 рр., де серед іншого було висловлено ідею створення школи реставраторів при Імператорській академії мистецтв (Боравский).

Як пише філософ та історик реставрації П. Лево, наприкінці 1920–1930-х років виникає Міжнародне бюро музеїв (1926), Міжнародна комісія з історичних пам'яток (1934) та інші міжнародні організації, які починають активно впливати на процес переосмислення реставраційної діяльності. Так, до співпраці реставраторів та музейних зберігачів додається третій фахівець – дослідник-експерт, який володіє методами точних наук: врешті це суттєво впливає на зміну статусу об'єкта реставрації. Саме в цей період знову порушують питання організації спеціалізованих шкіл, щоб покласти край «злочинам» реставраторів. Міжнародне бюро музеїв провело опитування керівників музеїв країн – членів цієї організації щодо планів підготовки реставраторів. Висловлені думки засвідчили зміну уявлень про статус реставратора як особи, підконтрольної науці: а) школи слід організувати не при академіях образотворчих мистецтв, а при музеях, оснащених лабораторіями, які очолюють учені-експериментатори; б) навчання має бути поєднане з викладанням історії мистецтва; в) такими школами мають керувати самі реставратори, хоча й у співпраці з музейними зберігачами. Цікаву думку висловили реставратори-практики, зокрема, Роберт Маурер (Відень, Австрія) вважав, що буде безглуздя готувати дипломованих фахівців, якщо водночас не заборонити автодидактам втручатися у твори; він запропонував керівникам музеїв розрізняти різні рівні компетентності й відповідальності реставраторів, щоб можна було краще захистити твори. П. Лево аналізує той факт, що тривалий час функції творця й реставратора не були чітко розподілені (це видно з назви професії *“peintre-restaurateur”* – франц. «живописець-реставратор»): адже вміння створювати мистецькі твори гарантувало реставраторам переконання суспільства в їхній компетентності. Крім того, таємниця рецептур, що передавалась як секрети майстерні, забезпечувала успішність бізнесу. Подібне традиційне сприйняття реставраторів увійшло в протиріччя з проектом Міжнародного бюро музеїв, де заперечувались будь-які форми секретності.

Для відкриття перших шкіл реставраторів 1938 року було видано французькою мовою

підручник з реставрації живопису *“Manuel de la conservation et de la restauration des peintures”* (Париж, 1939). У передмові Е. Фундукідіса зазначено, що нова дисципліна, яка почала виникати на стику наук, мистецтв і техніки, є ще надто еkleктичною: запозичуючи певні знання з академічної науки, реставрація на той час ще не мала можливості їх уніфікувати чи впорядкувати. З іншого боку, і Міжнародне бюро музеїв не змогло запропонувати єдиної програми для підготовки реставраторів; першу таку програму склав польський реставратор Богдан Марконі, і саме за цією програмою у 1947 р. він розпочав навчання реставраторів у Варшавській академії (Leveau; Włodarczyk).

На той момент постало кілька питань, які потребували відповіді, зокрема: необхідність відокремити творчість від реставрації; місце організації школи; логічність та послідовність дисциплін; наявність практиків, які могли б викладати; прийняття законів про усунення автодидактів з ринку. Нарешті, кожна країна мала визначити статус майбутніх випускників та вирішити питання управління реставраційними роботами на законодавчому рівні. Таким чином, у період між двома війнами було поставлено низку завдань, які вдалося остаточно вирішити вже у повоєнний час. Як зауважує П. Лево, це зобов'язало суспільство визнати існування окремої професії, де перевагу віддавали консервації, а самих реставраторів – реформувати свою діяльність відповідно до нової парадигми, проголошеної спершу Міжнародним бюро музеїв, а в повоєнний час – ICOM у 1981 році, і надалі – у стандарті Е.С.С.О.

П. Лево також виявляє непростий шлях до встановлення засад реставраційної освіти, яка постійно балансує між полюсами гуманітарних (насамперед мистецтвознавства) і точних наук (зосереджених у лабораторіях музеїв та університетів). Їх уособлюють, на думку автора, дві дослідницькі установи – Центральний інститут реставрації у Римі (1939) та Міжнародний інститут консервації історичних та художніх творів у Лондоні (1950); певне протистояння між ними призвело до утворення у 1959 р. Міжнародного центру досліджень зі збереження та реставрації культурної спадщини (ICCRUM), а в 1967 – до утворення Комітету з консервації (Committee for Conservation) Міжнародної Ради Музеїв ICOM (ICOM-CC) (Leveau).

Внаслідок всебічного осмислення реставрації (яке, власне, триває і в наш час) та з метою запровадження принципово інших засад у

цій сфері ще наприкінці XIX ст. розпочато процес створення документів, які регулюють діяльність реставраторів. Ідеться про Римську хартію 1883, Афінську 1931, Венеційську 1964, Нарський документ автентичності 1994 рр. та цілу низку інших. У цих документах, які мають настановчий та рекомендаційний характер, відображено розвиток уявлень про мету й принципи реставраційної діяльності. Венеційська хартія стала найбільш загальним документом, в якому зосереджено основні принципи, що лишаються незмінними і досі. Однак названі хартії мають надто загальний характер, тому для повсякденної діяльності і насамперед для регулювання поведінки реставраторів та взаємин між представниками суміжних галузей з 1960-х років створюються національні кодекси реставраційної етики, а саме: у 1984 ухвалений кодекс Міжнародної ради музеїв (ICOM) і відразу – кодекс етики Е.С.С.О. (1993, остання редакція 2002–2004), який беруть за основу під час створення інших регулюючих документів. Одним з важливих аспектів, що розглядається у I частині («Професія»), і якому присвячена вся III частина («Освіта»), є принципи та обов'язкові умови освіти консерваторів-реставраторів. Також заради вирішення питань освіти 1997 р. було створено організацію ENCoRE, яка здійснює регулярні зустрічі й обговорення окремих питань освіти консерваторів-реставраторів.

На нашу думку, етичні принципи реставраційної діяльності, проголошені у суспільстві, безпосередньо залежать від засад освіти нових поколінь фахівців-реставраторів. Насамкінець, від цього залежатиме і збереженість культурної спадщини країни. Відсутність власних деонтологічних документів в Україні і навіть спроб їхнього створення є одним з численних проявів відставання від рівня сучасних світових стандартів. Навіть український переклад Венеційської хартії має низку суттєвих неточностей в основних термінах та визначеннях.

Особливо актуальним є український переклад документа Е.С.С.О., який складається з трьох розділів (“The Profession”, “Code of Ethics”, “Education”). Щодо вищої освіти консерваторів-реставраторів, то в розділі I «Професія» (“The Profession”) п. II «Освіта і Навчання» (“Education and Training”) зазначено:

«Щоб підтримувати стандарти професії, професійна освіта консерватора-реставратора та підготовка повинні здійснюватися на рівні університетського ступеня магістра (або

визнаного еквівалента) у галузі консервації-реставрації. <...>. Консервація-реставрація – це складна сфера, яка швидко розвивається. Тому кваліфікований консерватор-реставратор несе професійну відповідальність за те, щоб бути в курсі нових відкриттів та переконуватись, що його/її професійну практику він/вона здійснює відповідно до сучасної етичної думки (Е.С.С.О.).

Розділ III «Освіта» (“Education”):

I. Основні цілі освіти з питань консервації-реставрації

Освіта повинна базуватися на найвищих етичних стандартах професії, спрямованих на повагу до унікальності культурної спадщини та її естетичної, художньої, документальної, екологічної, історичної, наукової, соціальної та духовної значущості. Після закінчення навчання випускники мають бути здатними до відповідальної роботи у галузі консервації-реставрації культурної спадщини, зокрема, у її більш спеціалізованих технічних, наукових та мистецьких аспектах. Вони мають бути спроможними співпрацювати з усіма фахівцями різних професій, що займаються збереженням культурної спадщини. Випускники також мають бути здатними до самостійних досліджень у галузі консервації-реставрації та історичних технологій і технік. Навчання також спрямоване на розвиток усіх інших важливих здібностей, як зазначено в I розділі Професійних вказівок Е.С.С.О.

II. Рівень освіти

Мінімальний рівень для опанування професії кваліфікованого консерватора-реставратора – це ступінь магістра (або його визнаний еквівалент). Ступінь магістра має бути отриманий по закінченні денної форми навчання за спеціальністю «Консервація-реставрація» протягом не менше 5 років в університеті (або в інституції на визнаному еквівалентному рівні), враховуючи чітко структуровану практичну роботу. В майбутньому магістр повинен мати можливість навчання на рівні доктора філософії. Як теоретична освіта, так і практична підготовка є однаково важливими, тому вони мають бути добре збалансовані. Після успішного складання випускного іспиту кандидату присвоюється науковий ступінь або диплом. У дипломі має бути вказана спеціалізація, за якою він/вона навчався/лася. Залежно від ситуації в країні також може бути цілком доречно оцінити практичну професійну роботу випускника/ці для підтвердження його/її здатності працювати за спеціальністю

консерватора-реставратора як компетентного та високоетичного фахівця.

III. Практична підготовка

Практична підготовка повинна включати обробку оригінальних об'єктів, які вважаються особливо придатними для дидактичних цілей. Вибрані об'єкти повинні забезпечити матеріал для добре задокументованого тематичного дослідження, включаючи технічне обстеження/експертизу, діагностику та відповідну обробку. Із самого початку навчання такі тематичні дослідження допомагають студентам розуміти кожен об'єкт як унікальний матеріал для вивчення в найбільш практичний спосіб. Крім того, тематичні дослідження пропонують найкращу можливість інтегрувати всі теоретичні, методологічні та етичні аспекти консервації-реставрації у практичну підготовку. Заохочується вивчення та застосування історичних технік, технологій та виробничих процесів, дотичних до цієї сфери матеріалів, оскільки вони сприяють кращому розумінню фізичних, історичних та мистецьких аспектів культурної спадщини.

IV. Теоретична підготовка

Для теоретичної підготовки необхідно забезпечити баланс між точними та гуманітарними науками. Теоретичні предмети мають визначатися спеціалізацією в галузі консервації/реставрації і повинні включати:

- етичні принципи консервації-реставрації;
- точні науки (наприклад: хімія, фізика, біологія, мінералогія, теорія кольору);
- гуманітарні науки (наприклад: історія, палеографія, історія мистецтва, археологія, етнологія, філософія);
- історія матеріалів та технік, технологій та виробничих процесів;
- виявлення та вивчення процесів погіршення стану;
- показ та транспортування культурних цінностей;
- теорія, методи та прийоми консервації, превентивної консервації та реставрації;
- процеси, пов'язані із створенням репродукцій предметів;
- методи документування;
- методи наукових досліджень;
- історія консервації-реставрації;
- юридичні питання (наприклад: професійні статuti, закон про культурну спадщину, страхування, комерційне право та податкове законодавство);
- управління (колекції, персонал та ресурси);

– здоров'я та безпека (включаючи екологічні проблеми);

– навички комунікації (включаючи інформаційні технології) (Е.С.С.О.).

У рекомендаціях Е.С.С.О., ENCoRE та інших документах наголошено на необхідності допущення реставратора до самостійної роботи лише за умови отримання диплома рівня магістр. У новому законопроекті Франції № 4955 пропонується визнавати консерватором-реставратором культурної спадщини лише фахівця з дипломом магістра; у цьому ж законопроекті йдеться про унікальність навичок такого фахівця, про їхню швидку втрату у разі незайнятості, про переважання у цій сфері жінок; натомість пропонуються заходи щодо захисту професії реставратора у Франції (Proposition).

Проаналізувавши ці документи, а також праці згаданих авторів, стає зрозумілішою концепція реставраційної освіти та шляхи її формування упродовж ХХ – початку ХХІ століть.

Можемо стверджувати, що понад 50-річний досвід роботи кафедри техніки та реставрації творів мистецтва НАОМА багато в чому відповідає зазначеним позиціям документа Е.С.С.О. Так, основна увага приділена практичним заняттям, на яких студенти освоюють базові навички роботи реставратора й розвивають свою мануальну (ремісничу) майстерність. Навчання побудоване за принципом поступового ускладнення завдань з урахуванням індивідуальних здібностей студента. Практичний реставраційний складник супроводжують супутні наукові дослідження та документація. Так само вивчення історичних технік та технологій становить важливий складник навчання (що відображено у назві кафедри). Здатність не лише реставрувати, але й здійснити поглиблене всебічне дослідження дає змогу краще зрозуміти типологію твору, стан його збереження, а також визначити завдання на реставрацію. Напрямо вивчення та розробки способів відтворення давніх художніх технік також постійно розвиваються кафедрою.

Що ж до переліку рекомендованих Е.С.С.О. складників, то майже всі вони так чи інакше відображені в освітніх програмах кафедри, хоча її матеріально-технічні можливості є дуже скромними, порівняно із західними ЗВО. Рекомендація Е.С.С.О. щодо зазначення рівня випускника видається вкрай актуальною, адже він є досить різним, залежно від бажання студента навчатися і заглиблюватися в таємниці

професії, від його схильності до самоосвіти та самовдосконалення.

На кафедрі техніки та реставрації творів мистецтва НАОМА акредитовані дві освітньо-наукові програми підготовки II рівня вищої освіти; вони дають змогу не лише заглибитись у певне практичне завдання реставрації, але й проаналізувати доступні наукові джерела. Останніми роками студенти все частіше долучають до своїх теоретичних магістерських робіт публікації іноземних фахівців, що практично невідомі широкому загальному українських реставраторів; декілька реставраторів продовжили навчання на третьому освітньому рівні PhD при кафедрі теорії та історії мистецтва. На тлі відсутності інституцій з фундаментальних досліджень реставрації в Україні вишівська наука може хоча б частково зменшити дефіцит знань у цій галузі.

Важливо зауважити, що у цьому контексті є дуже недалевидним рішення МОН про скорочення у 2022 р. бюджетних місць на освітньо-наукові програми магістратури.

Нагадаємо, що кафедра техніки та реставрації творів мистецтва була започаткована однією з перших у СРСР (1969 р.) у Київському державному художньому інституті. Нині це єдина в Україні кафедра, де, окрім реставраторів станкового і монументального живопису, готують реставраторів декоративно-ужиткового мистецтва (з металу, кераміки, органічних матеріалів). Реставраторів станкового живопису готують у Львівській національній академії мистецтва, Харківській державній академії дизайну і мистецтв, Кам'янець-Подільському національному університеті ім. І. Огієнка. У Львівському фаховому коледжі декоративного та ужиткового мистецтва ім. І. Труша навчають молодших спеціалістів та бакалаврів станкового і монументального живопису, кам'яної скульптури. У Національному університеті «Львівська політехніка» готують бакалаврів реставраторів творів мистецтва з каменю (скульптури та деталей архітектури). Українська академія друкарства здійснює підготовку бакалаврів за освітньою програмою «Книжкова та станкова графіка, реставрація», де реставраційні дисципліни становлять незначну частину підготовки (15 з 240 кредитів ЄКТС).

Відчувається нагальна потреба у відкритті нових спеціалізацій, насамперед творів графіки та документів. Про те, що реставраторів в

Україні не вистачає, зазначено в листі директора ННДРЦУ С.О. Стрельнікової до Міністра культури від 30.10.2020 р., що був поширений по профільних ЗВО. У ньому також наголошено на необхідності започаткування нових напрямів реставраційної освіти, в яких Україна має потребу.

Дві останні атестації художників-реставраторів України (2014 та 2019 років) демонструють нагальну потребу в лабораторній перевірці наявних традиційних та сучасних методик, в узагальненні міжнародного досвіду у галузі реставрації як практичного, так і теоретичного. Цьому може сприяти створення часопису консерваторів-реставраторів. За майже повної відсутності українських підручників з реставрації це б частково зменшило наявний дефіцит інформації.

Висновки. Кодекси з реставраційної етики (як національні, так і міжнародні) визначають роль та місце консерватора-реставратора у суспільстві, містять виклад основних принципів та мети діяльності. Надзвичайно важливим фактором розвитку власної сфери консервації-реставрації, а також інтеграції України у світовий процес охорони пам'яток стало би створення кодексу деонтології українських реставраторів або, принаймні, приєднання до європейської спільноти консерваторів-реставраторів. Насамперед необхідно перекласти й поширити документи Е.С.С.О. Також варто переглянути усталену в Україні назву професії та посади – «художник-реставратор» (введена у СРСР у повоєнні роки). Краще на рівні офіційних документів прийняти зрозумілий всім у світі термін «консерватор-реставратор».

За відсутності фінансування фундаментальних досліджень у галузі реставрації, відсутності університетського типу навчання українських реставраторів нинішні ЗВО лишаються поки єдиними осередками освіти, де найбільш зручно й доречно формувати майбутніх фахівців: як їхні первинні професійні навички, так і свідомість науковців, які ніколи не заспокоюються на досягнутому, все життя займаються самоосвітою, до чого і закликають нас тексти названих кодексів. Але для розвитку освіти реставраторів, як і всієї галузі, конче потрібна матеріальна та моральна підтримка.

Подяки: Висловлюю щире вдячність пані Н. Корчиній за редагування українського перекладу тексту Е.С.С.О.

Цитовані праці

- Боравский, А.Я. «Охрана произведений искусства». *Труды съезда художников*. Декабрь 1911 – январь 1912. Петроград, 1914. 174–183, 209. Печать.
- Марченко, І.Я. «Консервація та (або) реставрація живопису: порівняння сучасного практичного досвіду «західного» та вітчизняного музею». *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності* : Зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 07–08 червня 2018 р. Київ, 2018: 182–5. Друк.
- Прибега, Л.В. «Національна нормативно-правова та міжнародна охорона культурної спадщини». *Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань* : Зб. док. Київ, 2009: 7–24. Друк.
- Ревенок, Н.М. «Етичні проблеми реставраційної та експертної діяльності». *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 3 (2021): 122–128. Друк.
- Ревенок, Н.М. «Наукова реставрація творів декоративно-ужиткового мистецтва в системі вищої художньої освіти». *Українська Академія мистецтва*. 30 (2021): 92–106. Друк.
- Рішняк, О.Б. «Етика реставраційної діяльності». *Культура України* : Зб. наук. праць. 70 (2020): 211–221. Друк.
- Тимченко, Т., Петліна, Д. «До витоків експертизи живопису в Україні». *Тексти культури: дослідження, інтерпретація* : зб. наук. праць. Київ, 2017. 127–154. Друк.
- Тимченко, Т. «Проблеми реставраційної освіти в Україні». *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 24–5 вересня 2020 р. Київ, Фенікс, 2020. 268–72. Друк.
- Dauczak-Domanasiewicz, M. “Zarys historii Wydziału Konserwacji Dziel Sztuki (1950–1990)”. *Czterdziestolecie Wydziału Konserwacji Dziel Sztuki ASP w Krakowie (1950–1990)*. Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytkow. Seria B. T. 88. Warszawa, 1992. 12–31. Print.
- Griveau, M. Conservateur-Restaurateur: ni artiste, ni artisan. Qui sont-ils alors? *Pôle Patrimoine*. Web. 16 Груд. 2021. URL: <https://www.polepatrimoine-paysdelaloire.fr/fiche-patrimoine/conservateurs-restaurateurs-ni-artistes-ni-artistes-?fbclid=IwAR2Vd0RjX0VRR-D1ehftrEn9QpBFuOLGf-Ga0tGaQk5-XQ7JUPE8D5B4uRA>.
- E.C.C.O. European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations. Web. 10 Лют. 2022. URL: <http://www.ecco-eu.org/documents/>.
- Leveau, P. L'enquête sur la formation des restaurateurs dans l'Entre-Deux-Guerres: transformation d'un métier et reconnaissance d'une profession (1929–2011). *CeROArt* (Online). Web. 20 Груд. 2021. URL: <http://journals.openedition.org/ceroart/3772>.
- Mucoz Vicas, S. *Contemporary Theory of Conservation*. 2005. Elsevier Butterworth-Heinemann, Oxford. Proposition de loi, portant création d'un titre protègè de conservateur-restaurateur. *Assemblée nationale*. Web. 21 Січ. 2022. URL: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/textes/115b4955_proposition-loi?fbclid=IwAR3_wxxgNZlWh2NnGKzqZOL06G0Jphb2cw7dZt1Uucs6zbLDEHGTH-8v2ug#D_Article_1er.
- Włodarczyk, W. *Historia Wydziału w odcinkach. 01 – Początek. Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie. Wydział Konserwacji I Restauracji Dziel Sztuki*. Opublikowano 24 stycznia 2017. Web. 10 Берез. 2022. URL: <https://wkirds.asp.waw.pl/2017/01/24/historia-wydzialu-w-odcinkach-01-poczatek/>.

References

- Boravskiy, A.Ya. “Ohrana proizvedeniy iskusstva”. *Trudyi Vserossiyskogo s'ezda hudozhnikov*. T. II. Dekabr 1911 – yanvar 1912. Petrograd, 1914. 174–183, 209. Pechat.
- Marchenko, I.Ya. “Konservatsiia ta (abo) restavratsiia zhyvopysu: porivniannia suchasnoho praktychnoho dosvidu “zakhidnoho” ta vitchyznianoho muzeiu”. *Muzei ta restavratsiia u konteksti zberezhenia kulturnoi spadshchyny: aktualni vyklyky suchasnosti*. Zb. nauk. prats Mizhnar. nauk.-prakt. конф., м. Kyiv, 07–08 chervnia 2018 r. Kyiv, 2018: 182–5. Druk.
- Prybieha, L.V. “Natsionalna normatyvno-pravova ta mizhnarodna okhrona kulturnoi spadshchyny”. *Pamiatkoznavstvo: pravova okhrona kulturnykh nadban*: Zb. dok. Kyiv, 2009: 7–24. Druk.
- Revenok, N.M. “Etychni problemy restavratsiinoi ta ekspertnoi diialnosti”. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. 3 (2021): 122–128. Druk.
- Revenok, N.M. “Naukova restavratsiia tvoriv dekoratyvno-uzhytkovoho mystetstva v systemi vyshchoi khudozhnoi osvity”. *Ukrainska Akademiia mystetstva*. 30 (2021): 92–106. Druk.
- Rishniak, O.B. “Etyka restavratsiinoi diialnosti”. *Kultura Ukrainy: zb. nauk. prats* 70 (2020): 211–221. Druk.
- Tymchenko, T., Petlina, D. “Do vytokiv ekspertyzy zhyvopysu v Ukraini”. *Teksty kultury: doslidzhennia, interpretatsiia*: Zb. nauk. prats. Kyiv, 2017. 127–154. Druk.

- Tymchenko, T. "Problemy restavratsiinoi osvity v Ukraini". *Muzei ta restavratsiia u konteksti zberezhenia kulturnoi spadshchyny: aktualni vyklyky suchasnosti: Materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 24–5 veresnia 2020 r.* Kyiv, Feniks, 2020. 268–272. Druk.
- Dayczak-Domanasiewicz, M. "Zarys historii Wydziału Konserwacji Dzieł Sztuki (1950–1990)". *Czterdziestolecie Wydziału Konserwacji Dzieł Sztuki ASP w Krakowie (1950–1990)*. Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków. Seria B. Tom LXXXVIII. Warszawa, 1992. 12–31. Print.
- Griveau, M. Conservateur-Restaurateur: ni artiste, ni artisan. Qui sont-ils alors? *Pôle Patrimoine*. Web. 16 Hrud. 2021. Retrieved from: <https://www.polepatrimoine-paysdelaloire.fr/fiche-patrimoine/conservateurs-restaurateurs-ni-artistes-ni-artistes/?fbclid=IwAR2Vd0RjX0VRR-D1ehftrEn9QpBFuOLGf-Ga0tGaQk5-XQ7JUPE8D5B4uRA>.
- E.C.C.O. European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations. Web. 10 Liut. 2022. Retrieved from: <http://www.ecco-eu.org/documents/>.
- Leveau, P. L'enquête sur la formation des restaurateurs dans l'Entre-Deux-Guerres: transformation d'un métier et reconnaissance d'une profession (1929–2011). *CeROArt* (Online). Web. 20 Hrud. 2021. Retrieved from: <http://journals.openedition.org/ceroart/3772>.
- Mucoz Vicas, S. *Contemporary Theory of Conservation*. 2005. Elsevier Butterworth-Heinemann, Oxford.
- Proposition de loi, portant création d'un titre protègè de conservateur-restaurateur. *Assemblée nationale*. Web. 21 sichnia 2022. Retrieved from: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/textes/115b4955_proposition-loi?fbclid=IwAR3_wxxgNZlWh2NnGKzqZOL06G0Jp_hb2cw7dZt1Uucs6zbLDEHGTH-8v2ug#D_Article_1er.
- Włodarczyk W. *Historia Wydziału w odcinkach. 01 – Początek. Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie. Wydział Konserwacji I Restauracji Dzieł Sztuki*. Opublikowano 24 stycznia 2017. Web. 10 Berez. 2022. Retrieved from: <https://wkirds.asp.waw.pl/2017/01/24/historia-wydzialu-w-odcinkach-01-poczatek/>.

Подано до редакції 31.05.2022